

PESNICA 1946

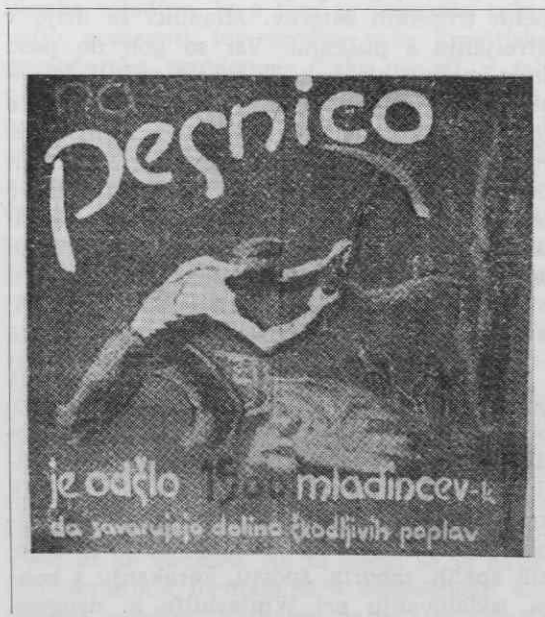
JANEZ J. SVAJNCER

Ob pripravah na razstavo Oblikovanja in znaki na Slovenskem nam je bilo veliko do tega, da bi pokazali tudi znak Pesnica 1946. Vedeli smo zanj, žal pa ga ni bilo v nobeni od zbirk, ki so bile pripravljene prispevati gradivo za razstavo. Tako je tudi slikovni del kataloga ob razstavi ostal brez slike pesniškega znaka. Te vrstice imajo namen za polniti takratno vrzel.

Nerazumljivo je, da je znak brigadirjev z regulacije Pesnice leta 1946 tako redek. Kot se spominjajo udeleženci akcije, naj bi ga dobili vsi, ki so takrat delali na Pesnici. Vemo, da jih je bilo okrog 1500. Ali je bilo razdeljenih tudi toliko znakov? Kakorkoli že, znak Pesnica 1946 je redek in zanimiv. Če bi bilo treba tehtati, ali je pomembnejše prvo ali drugo, bi se bilo treba odločiti za drugo — za njegovo zanimivost. Ne gre toliko za košček lepo izoblikovane kovine, kot gre za vse, kar ta znak nosi s seboj. Prav vsebina pripovedi posameznega odlikovanja ali znaka pa je najmikavnejše področje v faleristiki. Preden se je lotimo, je treba zapisati, da je znak Pesnica 1946 razmeroma bogato narejen. Izdelan je iz močnega bronu, posrebrjen in zvezda na njem je celo rdeče emajlirana. S tako bogato izvedbo se ni mogel pohvaliti znak udeležencev pri gradnji Mladinske proge Brčko—Banovići, ki je bil samo iz pločevine in brez vsakega emajla.

Kaj je tisto, kar je tako zanimivo na znaku Pesnica 1946? Popreproščeno bi se dalo reči, da gre za odličje mladincev, ki so še včeraj morali klicati Heil Hitler ali Éljen, na Pesnici pa so dokončno stopili v čisto drug svet. Od svobode je minilo že leto dni, toda iz časov po osvoboditvi ni bilo ničesar, kar bi se dekletom in fantom na Štajerskem ter v Prekmurju tako zarezalo v spomin kot dela na Pesnici 1946. Ob tem pa dela pri regulaciji Pesnice sploh niso bila prva dela, kjer bi mladi sodelovali. Že od osvoboditve dalje je mladina sodelovala pri odstranjevanju ruševin in raznih drugih oblikah prostovoljnega dela. S I. in II. mladinsko delovno brigado so leta 1946 odšli na Mladinsko progo Brčko—Banovići najbolj predani mladinci v zrelih mladinskih letih iz mariborskega okrožja, in že dejstvo, da je bila povprečna starost udeležencev del na Pesnici med petnajstimi in šestnajstimi leti, nam dovolj zgovorno pove, koga je zajelo sodelovanje na tej akciji.

Čeprav te povprečne starosti ne smemo jemati dobesedno — povprečje je vendarle samo povprečje — je večina fantov in deklet le bila stara samo šestnajst let (iz Ljubljane je prišla celo pionirska četa). Ta leta pa so po svoje zelo zanimiva. V primeru štajerskih in prekmurskih mladincev nam namreč pripovedujejo o generaciji mladih Slovencev, ki so bili v najbolj občutljivih letih dozorevanja med desetim in štirinajstim letom izpostavljeni najhujšemu okupatorskemu potujčevanju. Na Štajerskem je bil teror tako dognan, ljudje tako prestrašeni in nekateri prepričani skoraj do samega konca, da bo rajh ostal, da je bilo že najbolj skromno opredeljevanje za slovenstvo (kaj šele za narodnoosvobodilni boj) veliko tveganje. Za šestnajstletnike s Pesnice 1946, seveda za tiste iz štajerskih brigad, pa lahko sklepamo, da so bili med okupacijo v večini prav gotovo v organizaciji Deutsche Jugend. Torej so bili ob vsem drugem izpostavljeni še tej obliki ponemčevalnega pritiska. Spomine na te čase pripadniki Deutsche Jugend zelo ali pa sploh neradi obujajo, kot da bi se morebiti podzavestno čutili krive za nekaj, čemur pa se sploh niso mogli izogniti. Zgovorna je bila ocena enega izmed njih, ko je dejal, da laže, kdor pravi, da ni bil v tej organizaciji, razen če je sodil pod »zaščitence« (o tej kategoriji prebivalstva z »belimi« legitimaci-

Propagandni letak za Pesnico 1946

jami je bilo že dovolj napisanega in je ni treba posebej razlagati).

Na »Spodnještajerskem« Nemci niso uvedli vseh oblik organiziranja, ki so mladino različnih let povezovala v rajhu. Ustanovili so enotno organizacijo Deutsche Jugend. Njeno delovanje je zajemalo fante med desetimi in osemnajstim letom ter dekleta med desetimi in enainvajsetim letom. Pripadniki DJ niso nosili na rokavu rdečega traku s kljukastim križem kot pripadniki Hitler Jugend, marveč v zeleni barvi. Pripadniki Hitler Jugend, ki so delovali kot voditelji v DJ na »Spodnještajerskem«, so še vedno nosili svoje rdeče trakove. Pripadniki DJ so bili seveda tudi uniformirani, vprašanje uniformiranosti pa bi terjalo posebno obdelavo. Članstvo v DJ je bilo obvezno. Izogibanje obveznostim organizacije je pomenilo izgubo pravice do kart za hrano. Dejavnost DJ je bila dosti bolj živahna v mestih in trgih kot na podeželju. Eden izmed nekdanjih pripadnikov DJ se spominja, da tri mesece ni dobil nobenih kart za hrano, ko je zaradi tvorov predčasno zapustil tabor Deutsche Jugend. Pripadniki DJ so imeli vsak teden zbor — apel. Korakali so in prepevali nemške pesmi. Opravljali so pohode, ki niso bili niti tako kratki, na primer od Maribora do Radgone. Poletni so bila taborjenja. Za mlajše fante so bila dolga okrog teden dni, več kot štirinajst let stari pa so morali že na enomesečne taborne. Tak tabor za starejše je bil pri Pragerskem. Sliko z urjenja v tem taboru je objavil Untersteirischer Kalender¹ za leto 1943. Na fotografiji je videti veliko naselje belih trikotnih šotorov. Mladinci se urijo v streljanju s puškami. Vsi so goli do pasu in v kratkih hlačkah. Ti tabori so bili dejansko oblika predvojaške vzgoje. Vaditelji so bili nemški vojaki — invalidi s front (brez rok in podobno). Bili so zelo ostri. Če fant po vaditeljevem mnenju ni dovolj dobro legel s puško, mu je le-ta kar z nogo stopil na križ. Kot se ti mladinci spominjajo, tako ostrega vojaškega urjenja niso kasneje imeli niti med služenjem vojaškega roka v JA, s tem, da so se v taborih DJ že vsega naučili.

Po spominih nekdanjih pripadnikov DJ je pripadnost organizaciji navajala bolj k slepi pokorščini kot k politični indoktrinaciji. Politična vzgoja je bila stalno ponavljanje Hitlerjevega življenjepisa in učenje nemških koračnic. Česa drugega pa se nekdanji pripadniki DJ že več ne spominjajo ob že omenjenih apelih, taborih, športu, korakanju z bobni, sodelovanju pri Winterhilfe in drugem, kar je našlo svoj prostor tudi v številkah

Marburger Zeitung. Uniformirani fantje in dekleta so bili potreben del vseh proslav in prireditev. Njim je tudi pripadala vloga okraševalcev prireditvenih prostorov in dvoran. Proti koncu vojne so morali mladinci h kopanju strelskih in protitankovskih jarkov, toda tudi tistim, ki so ostali na primer v Mariboru, ni bilo nič prihranjeno. Maribor je bil proti koncu 1944 in v vojnih mesecih 1945 tarča pogostih in hudih napadov angloameriških bombnikov. Pomemben je bil zaradi svoje industrije, kljub temu pa je vprašanje, če je bilo treba na to slovensko mesto zmetati toliko bomb. Oddaljeno brnenje letalskih motorjev je z bombnimi eksplozijami ustvarjalo na zemlji enotno skupnost prestrašenih ljudi, ki je v sebi združevala najhujše naciste s Slovenci, ki so komaj čakali svobodo in so Nemcem prav gotovo privoščili vse najslabše. Bombe niso izbirale ciljev in tako je lahko Marburger Zeitung redno prinašal črno uokvirjene spiske ubitih z bombami. Na njih so se običajno pojavljala imena po dveh ali več pripadnikov iste družine, ki so skupno našli smrt. Ob imenu in priimku je bila vedno letnica rojstva, ki je povedala, da so bombe ubile, na primer, mater s sedemletno hčerko, štiriletnega fantka, osemdesetletno ženico in podobno. Letalska napada na Maribor in Celje prvega in četrtega marca 1945 sta terjala kar 69 mrtvih. Objavljeni priimki nam povedo, da je šlo v veliki večini za Slovence. Nacistični tisk je te zavezniške napade spretno izkoriščal v svoje propagandne namene, kar mu je bilo zaradi ubitih tudi razmeroma lahko. Enake tone je ubiral pri navajanju »banditskih« grozodejstev, še posebej »zločinov« na že osvobojenem ozemlju Jugoslavije. Tako je hotel vse, ki so nestrno pričakovali svobodo, prestrašiti s tem, kaj jih čaka pod »komunističnim terorjem«. Ob tem pa so bili v spodbudo skoraj v vsaki številki Marburger Zeitung in Štajerskega gospodarja objavljeni priimki odlikovanih »Spodnještajercev«, ki so si na raznih bojiščih prislužili železne križce in druga odličja. Po pisanju Marburger Zeitung² bi naj bilo že do novembra 1944 odlikovanih za hrabrost kar okrog tisoč »Spodnještajercev«.

Vse naštetu in še veliko drugega je predstavljalo svet slovenskih otrok na Štajerskem leta 1944 in 1945, ki pa ga je dopolnjevala vedno večja partizanska dejavnost. Na podeželju so postajala srečanja s partizani in terenci pogosta, sploh pa po prihodu XIV. divizije na Štajersko. Toda otrokom Maribora, Celja, Ptuja in drugih mest ni bilo dano, da bi se neposredno srečali z borci za svo-

bodo. Mariborski otroci so poslušali pokesrelav v sodnih zaporih sredi mesta, toda za mnoge je bilo prvo srečanje s partizani šele leta 1943, ko so Nemci razstavili na današnji Partizanski cesti fotografije ubitih borcev Pohorskega bataljona. Po Ptujju so Nemci vodili zvezanega in pretepenega Lacka, v Celju so razstavili ujete borce z Dobrovelj — kuštrave, poraščene, bose, s sramotilnimi napisi. Ob teh grozljivih in zastrašujočih podobah je nemška propaganda ves čas bila v ušesa o banditih, ravbarjih, morilcih in tako dalje. Sramotila in poniževala je borca-partizana, ki je bil simbol odpora. Tam, kjer partizanov niso poznali dovolj, je nemška propaganda dosegla, da so se nekateri partizanov podzavestno tudi bali, ker jih pač niso poznali, niti niso vedeli dovolj o narodnoosvobodilnem boju, niti o tem, kakšni ljudje so to. Tudi med tistimi, ki so sodelovali v narodnoosvobodilnem gibanju, je bil doma strah pred legendarno grozno »Puklastim Mihom« in njemu podobnimi na Pohorju. Pohorski dogodki iz leta 1943 so pustili hude sledove, nad vsem pa je kraljeval strahovit nacistični teror z vso silo okupatorskega sistema in okupatorskimi sodelavci.

Teh nekaj sličic, ki so res samo drobci iz nekega obdobja bodočih brigadirjev na Pesnici, je vendarle potrebnih za ilustracijo in v podkrepitev, zakaj so bili začetki prostovoljnega dela po mariborskih ruševinah in zakaj je bila zlasti Pesnica 46 tako pomembna v političnem smislu. Nemogoče si je bilo namreč privoščiti, da bi na eno stran postavili otroke, ki so bili pod okupacijo zajeti v dejavnosti Deutsche Jugend, in na drugo, svetlo stran, druge, na primer otroke izseljenih in »zaščitenec«, ki so bili brez madeža. Tako pa so iz vrst nekdanjih pripadnikov DJ zrasli dobri državljani nove družbe in prostovoljno delo s Pesnico 1946 je bilo njihova najboljša šola. Prav tam se je izoblikovalo nekaj kasneje vidnih družbenopolitičnih delavcev, bivših pripadnikov DJ.

Treba je reči tudi nekaj besed o Prekmurju, od koder je prišla na Pesnico najbolj prizadevna brigada, ki je postala celo najboljša med vsemi slovenskimi brigadami leta 1946. Tudi ti fantje in dekleta so bili v vojnem času izpostavljeni potujčevalnemu pritisku, ne nemškemu, temveč madžarskemu. Vsi so morali biti vključeni v madžarsko mladinsko organizacijo »Levente«, ki so jo vodili učitelji. Vsako nedeljo so imeli mladinsko mašo, kamor je bilo treba obvezno priti. Politična vzgoja se je uresničevala z učenjem Hortyjevega življenjepisa ter s petjem madžarskih pesmi. Vedno znova so po-

navljali (seveda v madžarščini): »Rdeče, belo, zeleno, to je madžarska zemlja« — kot se spominjajo nekdanji pripadniki Levente. Učili so se korakati in peti. Korakali so za madžarsko zastavo. O slovenskem boju za svobodo niso prekmurški otroci vedeli skoraj nič ali pa sploh nič in ni treba ponavljati znanih dejstev o NOB v Prekmurju. Svoboda je vendarle napočila prej zanje, kot za njihove vrstnike v Slovenskih goricah in drugod na Štajerskem. Prinesli so jo sovjetski vojaki na svojih tankih. Tako so mladi Prekmurci spoznali zaveznike drugače kot mladi Mariborčani pod bombami, seveda pa se ne bi dalo reči, da so svobodo pričakali politično pripravljeni.

Poletne številke Vestnika mariborskega okrožja leta 1946 so precej zgovorna slika o regulaciji Pesnice 1946. V Vestniku³ je bil že 28. junija težiščni in precej obširen sestavek, namenjen temi Pesnica. Nasil je naslov »Regulacija Pesnice — nov doprinos slovenske mladine v obnovi«. Že 12. julija je bil v Vestniku⁴ spet posvečen precej obširen članek regulaciji Pesnice, pesniški dolini in njenim težavam. Obširno je bil naveden potek želja po regulaciji Pesnice in njihovo uresničevanje. Predstavljen je bil načrt bodočih del. S posebej poudarjenimi črkami je bil natisnjen odstavek: »Da je tu naša nova država videla regulacijo Pesnice kot eno izmed najbolj rentabilnih del, ki ga do danes nobena vladajoča oblast ni predvidela, bo pri regulacijskih delih pripomogla v prvi vrsti mladina, ki bo vso dobo počitnic žrtvovala za izboljšanje doline, to je zavedna slovenska mladina, in s tem je pokazala trdno voljo pomagati ter urediti naše kmetijske gospodarske probleme.« Tako je bil v teh prvih časopisnih člankih dan poudarek odnosu nove oblasti do kmeta, ki ga je med samo akcijo zamenjalo pisanje o mladincih v delovnih brigadah. V skladu z načeli, običajnimi v povojnih letih, je bilo javnosti sporočeno, da je dala pobudo za regulacijo Pesnice ptujška mladina, ne kak organ te mladine, toda dá se upoštevati primerjava z drugimi podobnimi pobudami, kjer je bil »pobudnik« dejansko samo uresničevalec volje pravega pobudnika. Sploh pa je iz takratnega časopisja razvidno, da je bil kot pobudnik raznih tekmovanj in akcij skoraj vedno imenovan kolektiv (na primer: kmetje radgonskega okraja so napovedali drugim okrajem tekmovanje v gradnji zadružnih domov) in ne vodstvo. Na ta način se je navzven ohranjala formalnost o demokraciji odločanja množice. Vsekakor pa je bila pobuda za regulacijo Pesnice upravičena in tudi izraz

želja in potreb. Napovedano je bilo,⁵ da se bodo dela pričela desetega julija in da bo prišlo okrog 1500 mladincev. Glavni štab se je že pred tem dnevom nastanil v dornavskem gradu in je že delal. Napovedano je bilo, da bodo prišle na Pesnico tri ljubljanske delovne brigade, ena celjska, ena mariborska in ena murskosoboška. Organizirana je bila vodna zadruga, za katero je bilo predvideno, da bo zajela vso pesniško dolino. Vodna zadruga je bila pristojna za vsa dela, za pomoč pri delih, za oskrbo z materialom in za plačilo anuitet. Vso tehnično izvedbo je prevzela Vodna uprava iz Ptuja. Dokončne priprave sta vodila inženir Cvahte in hidrotehnik Bartol.

Tako se je od osmega do desetega julija v Dornavi res zbralo okrog 1200 mladincev, ki so pričeli z deli 11. julija. Brigade so bile nekoliko drugačne od napovedanih. Novinarski poročevalec⁶ je zapisal, da so prišle po ena ljubljanska, celjska, murskosoboška, ptujska in mariborska brigada. Sploh pa je natančno poimenovanje delovnih brigad na Pesnici precej zamotano. Na občinski konferenci ZSMS Maribor pravijo, da nimajo dokumentacije s Pesnice ter da je ni tudi v Pokrajinskem arhivu, kjer so jo že sami iskali. Tako se je treba zanašati na časopisna poročila, ki pa so prav gotovo precej pod vplivom večje ali manjše skrbi novinarja po doslednosti. Ko je Vestnik poročal, da je začelo delati 1200 mladincev, je Mladina⁷ zapisala, da je začelo delati 1300 mladincev in mladink. V poročilu⁸ o proslavi, ki je bila v nedeljo, 21. julija, v Dornavi, je bilo zapisano, da je v paradi vse divizije korakalo

več kot tisoč mladincev iz sedmih delovnih brigad. V vabilu⁹ javnosti mesec dni kasneje pa je bilo zapisano, »da 1600 mladincev, ki delajo na Pesnici...«. Tako se bo številka najverjetneje ustavila na okrog 1500 brigadirjih. Upoštevati je treba, da vse brigade niso bile enako dolgo na Pesnici.

Ob koncu akcije je bil objavljen¹⁰ pregled opravljenih del na Pesnici. Navedimo ga. Ob vsaki brigadi je v oklepaju dodan najprej čas, prebit na Pesnici, druga številka pa pove število delovnih dni. Navedene so: Prekmurska brigada (11. VII.—24. VIII., 3822 del. dni), II. Mariborska brigada (2. VII.—24. VIII., 5996), III. Ptujška brigada (11. VII.—20. VII. in 5. VIII.—24. VIII., 2920), IV. Celjska brigada (11. VII.—24. VIII., 5027), delovna skupina Brčko (11. VII.—20. VII., 52), VI. Mariborska brigada (11. VII.—24. VIII., 4756), VII. Celjska brigada (11. VII.—24. VIII., 4159), XI. Ljubljanska brigada (11. VII.—24. VIII., 6135), LŠM (1. VIII.—24. VIII., 734) in VIII. Ptujška brigada (5. VIII.—24. VIII., 418). Zmeda okrog poimenovanja teh brigad v časopisih je bila res temeljita, ker so bralci samo nekaj dni kasneje spet dobili¹¹ drugačno podobo o brigadah. Po tem poročilu bi se naj na končni proslavi v Mariboru zbrale naslednje pesniške brigade: I. Prekmurska brigada Štefana Kovača, Ljubljanska brigada, Mariborska brigada Bojana Iliča, Ptujška »leteča« brigada, Celjska brigada, Pesniška brigada in IV. Mariborska brigada Marice Kerenčič. Ta brigada ni bila na Pesnici, pač pa je bila ustanovljena za odstranjevanje ruševin v Mariboru (I. Mariborska mladinska delovna brigada je odšla

Delo na Pesnici

leta 1946 na progo Brčko—Banoviči, tudi II. Mariborska mladinska delovna brigada Slava Klavora je odšla tja. Na Pesnici je bila tako III. Mariborska mladinska delovna brigada Bojana Iliča in omenjena četrta pri odstranjevanju ruševin v Mariboru. Brigada Marice Kerenčič se je spet pojavila leta 1947, vendar ne več kot četrta, pač pa kot V. Mariborska mladinska delovna brigada Marice Kerenčič. Dva meseca je v gozdovih okrog Črne na Koroškem gradila gozdne ceste). K zmedi okrog imen pesniških brigad pa je že prej prispevala tudi Mladina,¹² ki je naštel, da sodelujejo na Pesnici: Prekmurska brigada Štefana Kovača, Ptujška III. delovna brigada Dušana Kvedra-Tomaža, Celjska delovna brigada, četa ljubljanske univerze, IV. Celjska delovna brigada, Ljubljanska II. delovna brigada, Mariborska II. delovna brigada Bojana Iliča in Mariborska VI. delovna brigada Marjana Bantana. Težko bi trdili, da so bili za vso to zmedo okrog števil brigad in njihovih imen krivi samo novinarji. Verjetno je vodstvo na sami akciji poskušalo s kakšnimi reorganizacijami, vsekakor pa drži, da se je težko odločiti v tej zmešnjavi. Dodajmo še, da je iz pohvale Glavnega odbora LMS po končanih delih razvidno,¹³ da so bile ob najboljši brigadi — I. udarni prekmurski brigadi Štefana Kovača — proglašene za udarne še I. Ptujška brigada, II. Ljubljanska brigada in 2. četa VII. Celjske brigade Slavka Šlandra. Tako se pojavljajo vedno nova imena. Težko je tudi razvozlati prej omenjeno kratico LŠM — najverjetneje se nanaša na študente. Enako je težko zapisati vsaj nekoliko več tudi o prej navedeni »Pesniški« brigadi. Drži pa, da je šlo pri vseh teh poimenovanjih za iste ljudi in njihove brigade.

Vrnimo se spet k trenutkom, ko so se fantje in dekleta v vročih julijskih dneh pripeljali z vlakom do postaje Moškanjci. Od tam je bilo treba peš do Dornave in do Mezgovcev. Brigadirski štab je bil v starem dornavskem gradu, brigadirji pa so se po brigadah nastanili deloma v gradu, v osnovni šoli ter po kmetijah. Tako je bil del mariborskih mladincev v prazni kmečki hiši. Dekleta so spala v hiši, fantje pa na skednju ali na senu. Res je, da so brigadirji Pesnice 46 imeli tudi nekaj žimnic, toda velika večina je oba meseca prespala na slami. Tudi v gradu in v šoli so bile spalnice za dekleta in fante ločene. Pogled v takratno sobo prekmurske brigade bi nam pokazal ob stenah po tleh slamnato ležišče ob ležišču, na stenah so visele obleke, čez vso sobo so se križale štiri vrvice, na katerih se je sušilo perilo.

Tudi obleka brigadirjev je bila precej pisana. Enotnih uniform ni bilo in vsak je imel oblečeno, kar je pač prinesel s seboj. Ker je bilo poletje, so fantje delali v telovadnih hlačkah, enako tudi dekleta. Dan se jim je začel v začetku akcije manj, potem pa vedno bolj zgodaj. Tekmovalni duh je silil brigade k temu, da so mladinci vstajali celo ob štirih zjutraj in odhajali po umivanju, jutranji telovadbi in zajtrku na delo. Praviloma bi naj delo trajalo samo šest ur, od sedmih do enih in za drugo izmeno enako dolgo popoldan. Želje po uspehih pa so vplivale na podaljšanje tega časa. Zjutraj je bila jutranja telovadba in umivanje. Glede prehrane je treba zapisati, da je nekdanji udeleženci regulacije Pesnice nimajo v slabem spominu, kot to velja za gradnji obeh prog 1946 in 1947. Dodajmo še nekaj besed o karanteni, ki je doletela Ljubljansko in del Ptujške brigade. Štirinajst dni je bilo okrog dvesto mladincev zaprtih v drugem nadstropju dornavskega gradu. Nihče ni smel k njim. Nosili so jim hrano ter odnašali blato in podobno. Do karantene je prišlo zaradi suma škrlatinke. Nihče ni zbolel, zato pa je prišlo skoraj do hude nesreče, ko so skozi okna zmetali slamo, na kateri so med karanteno spali brigadirji. Med kurjenjem te slame so začela goreti tudi grajska okna in ogenj se je že bližal sodu z bencinom. Takrat je intendant Franc Osole, ki je eno roko izgubil med vojno v nemški vojski, nevarni sod sam nekako rešil pred ognjem. Drugače bi skoraj gotovo zgorel ves grad.

Delo pri urejanju struge Pesnice je bilo težko. Treba je bilo veliko kopati, odvažati zemljo in graditi nasipe. Površno gledano lahko rečemo, da so si fantje in dekleta delo porazdelili. Dekleta so samokolnice nalagala, fantje pa so jih vozili. Dekleta so tudi polagala nazaj na nasip vrhnjo, prej sneto zemeljsko plast, da prst ne bi drsela. Z deli so brigadirji pričeli pri mezgovškem mostu, kjer se je končala stara avstrijska regulacija. Od tam so napredovali proti toku navzgor. V zahvalnih besedah brigadirjem ob koncu del na Pesnici¹⁴ je Vlado Peteršič-Janko, poveljnik pesniških brigadirjev, dejal, da so brigadirji za okoli 1040 metrov nasipa izkopali 39.500 kubičnih metrov zemlje. Težko bi bilo reči, koliko je vsak posameznik prispeval k celoti, vsekakor pa je zanimiva slika o obeh najboljših brigadirjih. Ob koncu del sta bila za najboljša proglašena Anton Gajšek in Borislav Batič. Anton Gajšek je bil 18-letni delavec Westnove tovarne v Celju in je delal na Pesnici v III. Celjski brigadi Borisa Vinterja (spet novo ime med bri-

gadami!) Že prvi dan je zvozil 452 samokolnic, naslednji dan je dvignil to število na 908. Ves čas je dajal pobudo za udarniško tekmovanje. Pridobil je 18-letnega študenta Borislava Batiča in začela sta delati skupaj. Ves čas sta dosegala od 350 do 450 odstotkov nad delovno normo.¹⁵ Navedene številke, zlasti tisto o 908 samokolnicah, si je težko razlagati. Sicer je vprašanje, kako daleč je vozil te samokolnice, toda če bi skušali ugibati, da je za vsako samokolnico porabil na primer eno minuto (kar pa je skoraj neverjetno malo), bi za 908 samokolnic to zneslo že 908 minut. Bolje, da se ne vprašamo, kako bi bilo videti število minut, če bi dopustili, da sta bili za vsako samokolnico potrebni dve minuti. Upoštevajmo, da je bil za javnost delavnik na Pesnici dolg šest ur na dan.

Življenje na Pesnici je potekalo v znamenju dela, kljub temu pa je ta delovni tok prekinilo nekaj dogodkov, ki so popestrili pesniške dni. Prvi te vrste je bil velik miting, ki je bil v nedeljo, 21. julija. Že v soboto je bilo delo izjemoma končano ob petih popoldan. Preostali čas je bil namenjen čiščenju prostorov in vaji za nedeljsko prireditve. Z večernim vlakom so se pripeljali tudi gostje iz Maribora in Ljubljane. V nedeljo dopoldne so najprej mariborski in celjski mladinci odigrali nogometno tekmo, v kateri je zmagalo mariborsko moštvo. Zgodaj zjutraj je prispel dr. Marijan Ahčin, minister za zdravstvo v slovenski vladi, brigadirje pa so prišli obiskat tudi nekateri od staršev. Slovesen nedeljski dopoldan je začel motiti dež. Ob treh popoldne je bila velika fizikalna parada. V imenu okrožja je pozdravil zbrane mladince dr. Jože Potrč in jih spodbujal k nadaljnjim uspehom. Prekmurski prigadi je bila kot prvi podeljena prehodna zastava zmagovalne brigade. Med paradom so prišli še predsednik vlade Miha Marinko, podpredsednik dr. Marjan Breclj in sekretar okrožnega odbora OF Maribor Viktor Avbelj. Odšli so na posebno tribuno, ki je imela ograjo spleteno iz vej in smrečja. Miha Marinko je zbranim mladincem tudi govoril. Žal pa ni bilo ozvočenja in so tako govor slišali samo tisti, ki so bili na tribuni ali tik ob njej. Tudi ni nihče napovedal prihoda predsednika vlade in tako večina brigadirjev sploh ni vedela, kdo jim govori. Njegov govor so prekinjali z vzklikanjem »Nočemo odmora, dokler traja obnova« ter z vzkliki maršalu Titu, generalisimu Stalinu, članom slovenske vlade, komunistični partiji, primorskemu ljudstvu in Trstu. Del govora Mihe Marinka je bil kasneje objavljen v Mladini.¹⁶ Iz tega zapisa je razvidno, da je

tovariš Marinko govoril med drugim o tržaškem — takrat zelo bolečem vprašanju. O mladinskem delu je dejal: »Ni važno samo to, da bo proga zgrajena, tok reguliran, važno je, da bomo s svojim delom pokazali vsem malodušnim, kaj zmore slovensko ljudstvo.« Dodal je, da je »takšen polet mogoč poleg Sovjetske zveze le v naši državi, pri naši mladini, ki ima lepo bodočnost pred seboj«.

Med nastopajočimi sta bila tudi Janez Žmavc iz Celja in Dušan Mevlja iz Mariborske brigade, ki sta recitirala svoje pesmi. Nastopal je Mladinski pevski zbor iz Ruš, člani mariborskega opernega zbora, mladinski jazz orkester Kajuh in četa iz Brčkega. Zbrani so slišali tudi himno Prekmurske brigade, ki so jo uglasbili in ji tudi sami napisali besedilo brigadirji Filo, Sedonja in Benčik. Pela sta zbor iz Mariborske in Ptujске brigade, nastopili pa so še recitatorji iz Ljubljanske brigade, govorni zbor Celjske brigade in kvartet Prekmurske brigade.

Za brigadirje na Pesnici je bil velik dogodek obisk primorskih brigadirjev. Osmega avgusta zvečer se je na poti z mladinske proge Brčko—Banoviči ustavila pri Pesničanih primorska brigada Janka Premrla-Vojka. S seboj je prinesla prehodno zastavo kot najboljša med stotimi drugimi brigadami na progih. Prišlo je 291 mladih iz Tolmina, Idrije, Postojne, Kopra, Vipave in Ilirske Bistrice.¹⁷

Julija so pesniški brigadirji sodelovali v danes že pozabljeni Kardeljevi štafeti. Edvard Kardelj se je takrat odpravil v Pariz na pogajanja in njemu je bila namenjena posebna štafeta. V njej je sodelovalo tudi osem mladincev iz Prekmurske brigade na Pesnici. Štafeta je potekala iz Maribora po Dravski dolini do Slovenj Gradca in naprej skozi celjsko okrožje. Mladinci s Pesnice so tekli s štafeto skozi Radlje v skupini, ki je bila sestavljena iz dveh motoristov, petih konjenikov in okrog 50 tekačev v športnih krojih. Zraven je bila tudi skupina kolesarjev z okrašenimi kolesi. Na križišču pod Muto je tekače pričakala pionirska počitniška kolonija z Mute, ki je mladince obsipala s cvetjem. Tudi ti pionirji so poslali Edvardu Kardelju resolucijo, ki so jo vsi podpisali. Kovinarji z Mute so tovarišu Kardelju poleg resolucije poslali v dar še motiko. Mariborska štafeta je pritekla v Dravograd istočasno s koroško, ki je prišla iz Črne, Mežice, Prevalj in Guštanja (Raven). Korošci so imeli s seboj lepo izdelano štafetno palico z vrezano in pobarvano zibelko. Okoli nje je bilo cvetje, pod njim pa napis »Svobodna Koroška — tovarišu Kardelju na pot v Pariz«.¹⁸

Znak »Pesnica 1946

Velik dogodek na Pesnici, do katerega pa sploh ni prišlo, bi bil pričakovani obisk predsednika Tita. Avgusta 1946 je bil predsednik Tito v Sloveniji in pričakovali so, da bo obiskal tudi pesniške brigadirje. V Ptujski brigadi so v pričakovanju Titovega prihoda na brigadni konferenci sklenili (verjetno ni bilo nič drugače v drugih brigadah), da bodo obdržali dnevno 200-odstotno preseganje norme. V Vestniku¹⁹ je izšel članek pod naslovom »Mladina hoče Tita na Pesnico«. Brigadirji so se mrzlično pripravljali na njegov obisk, čistili so bivališča in postavljali slavo-loke. Grajsko streho in gasilski stolp so okrasili s Titovim imenom. Že obledele parole so zamenjali z novimi. Mlad Prekmurec je napisal pesem, ki jo je sklenil z besedami: »Tito, Tito, pridi k nam!« Pričakovanja se niso uresničila. S CK KPS so sporočili, naj pride komandant brigad z dvema udarnikoma takoj na Brdo po maršala. Po prihodu v Ljubljano so jih nemudoma posadili v avto in odpeljali na Brdo. Tam jih je pričakal adjutant, ki jim je povedal, da je maršal pred eno uro odpotoval v Beograd. Pojasnil je, da je prišlo do zapleta v mednarodni situaciji, ker so naši sestrelili ameriško letalo.

Kljub temu lahko zapišemo, da je Pesnico 1946 obiskalo veliko pomembnih gostov. Med njimi so bili Miha Marinko, predsednik takratne slovenske vlade, minister za prosveto vlade LRS Ferdo Kozak, sekretar glavnega odbora LMS Janez Vipotnik, slovenski pisatelj Miško Kranjec, Peter Levec in Anton Ingolič ter hrvaški pisatelj Miroslav Krleža.²⁰ Tolikšno zanimanje za Pesnico 46 je razumljivo, ker je šlo za največjo mladinsko delovno akcijo leta 1946 v Sloveniji. Še leta 1945 so mladinske delovne akcije potekale po Sloveniji v dosti večji anonimnosti in to se da — glede na pisanje po časopisih — reči celo za prvo izmeno na progi Brčko—Banoviči. Prav poletje 1946 je značilno po tem,

da je že organizirano stekel propagandni in ves ostali proces, ki je v bodoče spremljal mladinsko delo.

Premalo imamo podatkov, da bi bilo mogoče vsaj nekoliko več napisati o zanimivo napovedani prireditvi, ki bi naj bila — in je verjetno tudi bila — 25. avgusta 1946. Kar pogledimo besedilo v časopisu objavljenega vabila.²¹ »Vabilo. Tisoč šeststo mladincev, ki dela na regulaciji Pesnice, vabi vašo organizacijo, da se udeleži velike fizikturne in kulturno-prosvetne prireditve, ki se bo vršila v nedeljo, 25. avgusta 1946, v dornavskem gradu. Spored: ob deseti uri parada delovnih brigad in predaja prehodne zastavice najboljši brigadi, ob 15. uri fizikturni nastop in tekme, ob 17. uri bo igral pevski zbor LMS Linhartovo Županovo Micko. Za prehrano in prosto zabavo je poskrbljeno. Organizirana je tudi vinska trgatva in srečelov.« Žal v kasnejšem poročilu o tej prireditvi ni nič zapisanega o Županovi Micki, prosti zabavi, vinski trgatvi in srečelovu. Zanimivo bi bilo vedeti, ali je prišlo do spodrsnjaja samo pri vabilu ali pa se je res odgirala ta nenavadna in z brigadirskim delom težko združljiva veselica.

Zadnja prireditev ob koncu del na Pesnici je bila v nedeljo, prvega septembra, v Mariboru. Brigadirjem se je zahvalil tudi komandant pesniških brigad Vlado Peteršič-Janko. Z zborovanja je mladina poslala brzojavne resolucije maršalu Titu, Mihi Marinku, Edvardu Kardelju ter brzojavki Glavnemu odboru LMS in primorski mladini. Potem so mladi brigadirji prepevajoč korakali po Mariboru. Zbrali so se spet zvečer v dvorani TD Maribor (Unionska dvorana), kjer je bila slavnostna kulturna prireditev vseh brigad. Pod vodstvom Marjana Dolinarja, člana mariborske drame, in s pomočjo dirigenta Radovana Gobca je okrog 200 mladincev s Pesnice skupaj s pevskim zborom ŠLM (Študentovske ljudske mladine) predstavilo z recitiranjem in petjem zgodovino slovenskega naroda od kmečkih puntov do del na Pesnici.

S tem se je mladinska delovna akcija Pesnica 1946 poslovila tudi od naših časopisov. Le oktobra je Vestnik²² še zapisal v članku »Uspehi naše finančne politike v mariborskem okrožju«, da je bilo za regulacijo Pesnice leta 1946 izdanih 5 milijonov dinarjev. Denar je bil iz obnovitvenega fonda države, ob čemer je člankar dodal še nekaj podatkov o pomoči, ki jo je Slovenija dobivala od federacije.

Koledar²³ Osvobodilne fronte Slovenije za leto 1947 je predstavil vse akcije slovenske

mladine leta 1946 in med njimi tudi pesniško. Natanko je navedeno, koliko kubičnih metrov prsti so mladinci izkopali, nasipali, koliko so položili ruše in tako dalje. Ob tem je kot posebna zanimivost naveden porast delovnih učinkov od prvih dni do konca akcije. Takole piše: »V prvih dneh je znašala storilnost brigad 102 odstotka mladinske norme (mladinska norma je bila za 33 odstotkov manjša od delavske). V zadnjem tednu pa se je dvignila storilnost na 302 odstotka. To se pravi, da je bila povprečna storilnost 184 odstotkov.« Ob tako ustvarjeni podobi uspešnosti mladinskega dela se je treba nekoliko ustaviti. Ali so mladinci res nenadoma pričeli delati s tolikšno zagnanostjo? Odgovor bi lahko dali le dokumenti s Pesnice. Ti bi nam edini lahko odgovorili, kako je bilo merjeno brigadirsko delo. Ali je do vseh odstotkov presežkov norme prišlo zaradi večjega naprežanja mladincev, kar javnosti ponujajo objavljene številke v Koledarju OF, ali pa je šlo za posledico nečesa drugega, kar pa je bilo zamolčano ob poudarjanju odstotkov pri dvigu delovnega učinka nad normo. Navedli smo že, da je Mladina zapisala, kako delo poteka v dveh izmenah in da dela polovica brigadirjev šest ur dopoldne in druga polovica šest ur popoldne. V začetku je res bilo tako, a kot se spominjajo pesniški brigadirji, je vedno pogosteje prihajalo do tega, da so delali dopoldne in popoldne. Potem je tak celodnevni delavnik v celoti prevladal. Ob tem ne smemo prezreti časopisnih zapisov, ki so poročali, da brigadirji vstajajo že ob štirih zjutraj. Ob tako podaljšanem delovnem dnevu je razumljivo, zakaj je lahko prihajalo do tolikšnega presežanja norme. Ob tem pa je treba znova poudariti, da so mladinci dejansko delali zelo pridno. Gotovo je objavljanje številke o odstotkih mladinske pridnosti imelo svoj namen. Spodbujevalno naj bi vplivalo na delavce, obenem pa dokazovalo, s kakšno predanostjo sodeluje mladina v novi družbeni ureditvi.

Ob delu je bila tudi vzgoja pomembna prava Pesnice 46. Tako so bili brigadirji zaposleni tudi takrat, ko niso delali. Oblika politične vzgoje so bile politične ure. Na teh političnih urah so največ obravnavali knjigo Edvarda Kardelja: Pot nove Jugoslavije. Ena od brigadirjk mariborske brigade se spominja,²⁴ kako je imela brigada politične ure v senci za cerkvijo. V spominu ji je ostal prijetljaj, do katerega je prišlo pri prebiranju Iljinove knjige Kako je človek postal velikan. Iz Maribora je prišel predavatelj in povedal — vsaj tako so razumeli mladinci — da je človek nastal iz opice. Vsi so se zasmeli

in ga vprašali, zakaj še zdaj ne nastajajo ljudje iz opic, če so nekoč. Opozoril jih je, naj bodo resni in da vse skupaj sploh ni šala. Mlada brigadirka je sklenila, da tega o opicah in človeku raje ne bo povedala doma, ker je mama drugič gotovo ne bi več pustila v brigado.

K politični vzgoji so sodili tudi stenčasi. Stenski časopis mariborske brigade je bil pred dornavsko šolo. Na njem se je dalo prebrati tudi to, kako so se raztreseni in pozabljivi brigadirji učili reda. Nekateri so puščali žlice kjerkoli. Njihov komandant pa je te žlice zbral in jih vrnil lastnikom — za plačilo petih dinarjev.²⁵ Vodstvo akcije je računalo tudi na vzgojni pomen knjig. Vsaka brigada je imela svojo knjižnico. V knjižnicah Mariborske in Ljubljanske brigade so imeli po 300 knjig. Javnosti je bilo namenjeno sporočilo, da mladinci najraje berejo knjigo sovjetskega pisca Ostrovskega Kako se je kalilo jeklo.

Treba je omeniti tudi razne oblike prostovoljnih dejavnosti. Marjan Tršar z Akademije za upodabljačo umetnost v Ljubljani je vodil slikarske krožke. V Mladini je bilo zapisano, »kako se je neki mladinec postavil v pozo težaka in so ga vsi portretirali«. Med risarji in sploh umetniki na Pesnici je bil tudi Miha Remec, zaradi risarskega talenta imenovan »Packa«. Dva mecesa je bil v prvi izmeni na progi Brčko—Banovići, potem prišel na Pesnico in napisal pesem, posvečeno delu na Pesnici:

Z jutranjo zarjo vstaja mlada četa, /
ko dan premagal sile je noči... /
Na delo, na delo, na delo /
mladina gre strugo gradit... /

Pevske krožke je vodil tovariš Drčar, član orkestra mariborskega gledališča. Po njegovem mnenju je dobro uspeval pevski krožek Celjske brigade, ni pa bil zadovoljen s pevci iz Ljubljanske brigade. Dramske krožke je vodil Dušan Mevlja, mariborski gledališki igralec. Za srednješolce, ki so imeli popravne izpite, je bilo obvezno obiskovanje krožka za srednješolce, ki ga je vodil profesor Lovše. Mladina²⁶ je slovenski javnosti tudi sporočila, da »kaže mladina ogromno zanimanje za krožke ruskega jezika«. Ob tem pa vendarle lahko dodamo, vsaj tako je ostalo zapisano v spominu nekaterih brigadirjev, da velika večina brigadirjev ni sodelovala v nobeni od naštetih oblik, razen pri obveznih urah. Brigadirji, ki so kasneje odšli na progo Šamac—Sarajevo, so šele tam spoznali, kako je mogoče brigadirje resnično zapo-

Brigadirji pri kosilu

sliti. Na Pesnici so imeli proste vse nedeljske popoldneve, ki so jih preležali v prijetni senci. Treba je dodati, da časopisni zapisi in tudi obujanja spominov nekdanjih brigadirjev ne pripovedujejo o predvojaški vzgoji na delovni akciji. Na progi Brčko—Banoviči je bila takrat predvojaška vzgoja že zelo temeljita, tudi s korakanjem in streljanjem. Vodili so jo pripadniki vojske. Najverjetneje tega na Pesnici res ni bilo.

Prav je, da se ustavimo tudi ob medsebojnih odnosih. Gibalo dela je bilo tekmovanje. Med seboj so tekmovalе čete, zlasti pa brigade. Tekmovanje je spodbujalo vodstvo in najbolj zavzeti mladinci. Z delom so brigadirji pričeli 11. julija in takrat se je začelo tudi prvo sedemdnevno tekmovalno obdobje za prehodno zastavico. Od 11. julija do 24. avgusta je bilo šest sedemdnevnik tekmovalnih obdobij. Trikrat je prehodno zastavo divizije osvojila Prekmurska brigada, dvakrat Ljubljanska in po enkrat Ptujška ter Celjska. Mladinci Prekmurske brigade so celo napovedali tekmovalje vsem drugim slovenskim mladinskim delovnim brigadam. Izzivali so jih²⁷ k tekmovanju v fizičnem delu, kulturnoprosvetnem delu, fizikulturi, higieni ter administraciji in statistiki. Sad tega tekmovalja je bil, kot smo že omenili, da je bila Prekmurska brigada razglašena za najboljšo slovensko mladinsko brigado leta 1946. Komandant Prekmurske brigade je bil Vinko Bavčar iz Murske Sobotne. V brigadi so vzklikali: »Čigava je zastava? — Naša! Čigava bo? — Naša!« Gospodinjska šola iz Rakičana je poslala še posebno rdečo zastavico »Najboljši četi brigade Štefana Kovača«.

Ali so bile po brigadah kakšne težave z disciplino? Časopisni zapisi povedo zelo malo o tem. Izjema je bilo poročilo,²⁸ kjer je bilo zapisano, da Ptujška brigada vstaja zjutraj ob štirih, zaspance, ki ne vstanejo, polijejo z mrzlo vodo. V Mariborski brigadi so poznali tudi poseben način kaznovanja s pretepanjem pod kocem. Zvečer je bilo spanje določeno za pol deseto uro. Kdor se je odločil za nočni potep, je moral računati na to, da ga bodo ob vrnitvi tovariši pričakali v temi, vrgli nanj koc in ga pretepli. Takih primerov je bilo več. Drugo jutro so fantje na račun pretepenega zbijali šale, marsikomu pa se je to pretepanje upiralo.²⁹ Ne prva in ne druga oblika discipliniranja verjetno nista bili doma samo v omenjenih brigadah.

Vendar stroga disciplina ni bila vzrok dobremu uspehu in delu. Prvi žulji so se kmalu zacelili in mladinci so radi delali. Spodbujalo jih je prej omenjeno tekmovalje. K delu je spodbujal tudi občutek pripadnosti določenemu kraju ali šoli, ki se je ne sme osramotiti. Brigade namreč niso bile mešano sestavljene. Ime brigade je povedalo, da so v njej samo brigadirji z določenega območja. Tudi razdelitev po četah je bila podobna. Tako je na primer Celjska brigada imela četo pedagoškega tečaja, celjsko, konjiško in trboveljsko četo. Enako je bilo po drugih brigadah. V spominih nekdanjih brigadirjev je ostalo zapisano, da je bilo med brigadami zelo malo stikov. Vsaka zase so hitele na delo in z dela. Taborni ogenj je gorel le ob sobotah in nedeljah zvečer. Ob njem so se zbirali brigadirji iz vseh brigad. Ne vemo, ali so imeli po vseh brigadah svoje himne, kot

jo je imela Prekmurska brigada, vemo pa za himno delovnih brigad s Pesnice. »Po širni domovini vsej, / razlega pesem se vesela. / Tovariš, vsem ljudem povej, / to pesem junakov je dela,« je pela ta himna. Tudi na Pesnici 46 je bil šport najbolj priljubljena oblika dejavnosti ob delu. Čeprav je bil prvi avgust določen po vsej Jugoslaviji kot začetek tekmovanja za športno značko ZREN (Za republiko naprej), je do prvega tekmovanja ZREN prišlo v Sloveniji šele 15. septembra 1946 v Ljubljani. Tako to tekmovanje še ni seglo do mladincev na Pesnici. Na travniku pri gradu je bilo telovadišče z orodjem, prevladovale pa so športne igre. Te so bile, kot smo že omenili, tudi del vseh prireditev. Ob koncu del so brigadirji s Pesnice v nedeljo, 25. avgusta, odigrali nogometno tekmo z moštvom Geodetske šole JA iz Beograda. Zmagali so gostje s 4 proti 3.

Ne moremo mimo tega, da si ne bi skušali odgovoriti tudi na vprašanje, kakšni so bili odnosi med brigadirji in kmeti domačini. Ob prihodu je mladina čutila dvomeče poglede domačinov,³⁰ kar pa ni trajalo dolgo. Ob delu so se nekateri brigadirji znali s kmeti spoprijateljiti in si na ta način tudi popestriti jedilnik. Zanimiv način »odnosa« med brigadirji in domačimi fanti nam je ohranil časopisni poročevalec.³¹ Zapisal je, kako fantje iz Ptujске brigade spijo na senu. Vsak večer pa gredo skozi vas domači fantje in prepevajo ljubezenske pesmi. Na to jim odgovarja s senikov delovna mladina z borbenimi pesmimi, ki kličejo k obnovi...

Ob tem ne smemo pozabiti, da je bilo leto 1946 eno od tistih let, ki so na Štajerskem po vaseh minevala v znamenju težav s križarji, ki so jim pomagali ali se jim pridruževali z ukrepi nove oblasti nezadovoljni ali do nove oblasti povsem sovražno razpoloženi kmetje. Dva meseca pred prihodom brigadirjev je bil v Dornavi ubit poveljnik narodne zaščite Franc Kramberger. Ponoči je potrkalo na vrata, nekdo je v imenu milice zahteval, naj odpre, in ko je odprl, je padel pod strelji. Tako je bilo treba ob delovni akciji Pesnica 46 misliti tudi na varnost. Za varovanje brigadirjev je bila ustanovljena posebna miličniška četa, ki so jo sestavljali brigadirji sami. Oboroženi so bili s puškami in brzostrelkami, imeli so tudi eno lahko strojnico. Kljub temu je bilo poslanih še 25 vojakov KNOJ. Nekoč pa je ponoči patrola brigadirske straže v temi srečala patrolo šestih knojcev. »Stoj! Roke kvišku! Odvrzi orožje!« so zaklicali brigadirji. Vojaki so puške res odvrgli in zbežali. Naslednje jutro je brigadirsko poveljstvo pohitelo in o noč-

nem dogodku po telefonu obvestilo komandanta enote KNOJ. »P...v...m, ako ste tako hrabri, čuvajte se sami!« je dejal polkovnik in takoj odpoklical svoje vojake. Tako je varnost ostala samo v brigadirskih rokah.

Ob tej nočni dogodivščini je treba omeniti tudi tri izrazitejšje kršitve reda, ki jih je obravnavalo brigadirsko poveljstvo. Eden izmed njih se je zgodil ponoči dežurnemu med obhodom spalnic. V grajski viteški dvorani, kjer so spale Ljubljancanke, se je brigadir nepričakovano čutil od ene seksualno ogrožen. Dekle je prijavil in že naslednji dan so jo poslali domov. Drug primer se je zgodil, ko je ponoči eden izmed štabovcev našel zunaj fanta in dekle iz skupine medicincev. Izstrelil je rafal iz brzostrelke in ju odpegljal v štab. Fanta so poslali domov, dekle pa je spilo lizol in so ji na Ptuj komaj rešili življenje. Tretji primer je bil drugačne narave. Vodstvo akcije je imelo dvakrat pogovor z brigadirjem, ki so ga tovariši prijavili, da govori prozahodno in proti tovarišu Titu. Do drugih posledic ni prišlo, ker je šlo za brigadirja — Žida, ki so ga med vojno preganjali Nemci.³²

OPOMBE

1. Untersteirischer Kalender 1943, Herausgegeben von der Bundesführung des Steirischen Heimatbundes, Führungsamt II. — 2. Marburger Zeitung, 18./19. XI. 1944, str. 4. — 3. Vestnik mariborskega okrožja, 28. VI. 1946. — 4. Vestnik mariborskega okrožja, 12. VII. 1946. — 5. Regulacija Pesnice — nov doprinos slovenske mladine v obnovi, Vestnik mariborskega okrožja, 28. VI. 1946, str. 1. — 6. Mladina je pričela z regulacijo Pesnice, Vestnik mariborskega okrožja, 12. VII. 1946, str. 6. — 7. Na bregovih Pesnice, Mladina, 19. VII. 1946, str. 4. — 8. Miting delovnih brigad na Pesnici, Vestnik mariborskega okrožja, 26. VII. 1946, str. 3. — 9. Vestnik mariborskega okrožja, 23. VIII. 1946, str. 3. — 10. Mladinske brigade se vračajo s Pesnice, Vestnik mariborskega okrožja, 30. VIII. 1946, str. 3. — 11. Mladina se je vrnila s Pesnice, Vestnik mariborskega okrožja, 6. IX. 1946, str. 3. — 12. Mladina, 9. VIII. 1946. — 13. Odlok št. 8, Mladina, 14. IX. 1946. — 14. Slovenski poročevalec, 3. IX. 1946. — 15. Slovenski poročevalec, 4. IX. 1946. — 16. Mladina, 25. VII. 1946. — 17. Prihod primorske mladine na Pesnico, Vestnik mariborskega okrožja, 16. VIII. 1946. — 18. S Kardeljevo štafeto od Maribora do Slovenj Gradca, Vestnik mariborskega okrožja, 2. VIII. 1946. — 19. Mladina hoče Tita na Pesnico, Vestnik mariborskega okrožja, 30. VIII. 1946, str. 3. — 20. Vestnik mariborskega okrožja, 30. VIII. 1946, str. 3. — 21. Vestnik mariborskega okrožja, 23. VIII. 1946. — 22. Vestnik mariborskega okrožja,

ja, 18. X. 1946, str. 8. — 23. B. Zupančič: Ljudska mladina Slovenije, obnova in gradnja naše domovine v letu 1946, Koledar Osvobodilne fronte Slovenije za leto 1947, str. 162—166. Izdal in založil Slovenski knjižni zavod v Ljubljani. — 24. Minca Vaupotič, ustna izjava piscu. — 25. Na bregovih Pesnice, Mladina, 19. VII. 1946. — 26. Mladina, 19. VII. 1946. — 27. Mladina, 19.

VII. 1946. — 28. Vestnik mariborskega okrožja, 23. VIII. 1946. — 29. Minca Vaupotič, ustna izjava piscu. — 30. Mladinske delovne brigade se vračajo s Pesnice, Vestnik mariborskega okrožja, 30. VIII. 1946, str. 3. — 31. Vestnik mariborskega okrožja, 23. VIII. 1946, str. 3. — 32. Vlado Peteršič-Janko, poveljnik brigadirjev na Pesnici, ustna izjava piscu.

K PRAVILNEMU PISANJU LEDINE »V LAJHU« (KRANJ — LAJH)

DRAŠKO JOSIPOVIČ

Narodni muzej v Ljubljani je sredi leta 1980 izdal v svoji seriji Katalogi in monografije težko pričakovano delo o veliki nekropoli iz časa preseljevanja ljudstev v Kranju (V. Stare, Kranj. Nekropola iz časa preseljevanja ljudstev [s prispevkoma: Z. Vinski, Ovrednotenje grobnih pridatkov in I. Kiszely, Antropološki pogledi], Katalogi in monografije 18 [Ljubljana 1980]; cf. tudi M. Slabe, Delo, let. 22, št. 213 [11. 9. 1980] priloga Književni listi). Ta nekropola je le eno izmed številnih arheoloških najdišč na ožjem območju Kranja (cf. T. Knific, Kronika 19, 1971, 70 ss. Za Kranj z okolico cf. Arheološka najdišča Slovenije [Ljubljana 1975] 169 ss). Gradivo, izkopano na tem grobišču, je v določeni meri že ovrednoteno (cf. J. Werner, Die Langobarden in Pannonien, Abhandlungen d. Bayer. Akad. d. Wiss. NF 55 [München 1962] in predvsem Z. Vinski, Ovrednotenje grobnih pridatkov, v: V. Stare, o. c., 17 ss), v prihodnosti pa lahko pričakujemo še bolj podrobno kulturno-zgodovinsko opredelitev posameznih grobov.

Pod izpostavljenim Pungrtom¹ je več, zaradi posodabljanj cest in novogradenj danes že slabo vidnih rečnih teras.² Tam so raziskovanja potekala na ledini »v Lajhu«.³ V literaturi pred drugo svetovno vojno se ta ledina (grobišče) redno navaja z imenom »v Lajhu« (im Lajh)⁴ in nikoli »na Lajhu« (kar bi v nemščini ustrezalo auf dem Lajh) kot je splošno privzeto danes.⁵ Pripomniti moramo, da je ime »Lajh« (sploh pa »v Lajhu«) med današnjimi prebivalci Kranja v veliki meri pozabljeno.⁶ Izjema so seveda najstarejši Kranjčani.⁷ Le-ti se spominjajo, da so vedno govorili »v Lajhu«. V Lajhu so preživeli tudi del svoje mladosti. Pozimi so se tam sankali, poleti igrali in bili tako nepo-

sredno povezani z Lajhom. Menimo, da bi bilo edino prav in pravično (tako do Kranjčanov kot do najstarejših raziskovalcev Lajha in s tem do naše kulturno-zgodovinske dediščine), da v prihodnosti ponovno pravilno uporabljamo ime »v Lajhu« (morda tudi samo »Lajh«), kot je že od nekdaj v navadi med Kranjčani.⁸ Avtorjem, ki so pisali »na Lajhu«, ne smemo zameriti, saj niso bili podrobneje seznanjeni s Kranjem.⁹

Odkod sploh to ledinsko ime? Najbrž bi bilo zmotno izvajati Lajh iz nemškega die Leiche (truplo), kot bi nehote na hitro pomislili. Trenutno tudi še ne moremo povezovati Lajha z Lahom oziroma Vlahom (staroslovansko poimenovanje staroselca), prav tako je še odprto vprašanje nekropoli pripadajoče naselbine (njene točne lokacije).¹⁰

OPOMBE

1. Pungrt, po domače »Pungrat«, redkeje Pungert ali Pungart (= nem. Baumgarten = sadovnjak), je skrajni južni konec kranjskega poma, kjer stojita cerkev sv. Roka in srednjeveški obrambni stolp, ostanek mestnega obzidja. —
2. Tam bi lahko bile analogne terase postglacialne starosti na desnem bregu Save med Gorenjo Savo in železniško postajo (cf. S. Plešič, Geografski vestnik 11, 1935, 132 ss; P. Oblak, Geografski zbornik 1, 1952 121 ss). Na teh terasah sta bili izkopani staroslovanska (cf. T. Knific, Loški razgledi 22, 1975, 11 ss) in pred-slovansko — staroslovanska nekropola (cf. M. Sagadin, Varstvo spomenikov 22, 1979, 319 ss). Grobišče, izkopano leta 1929 pri nekdanji Jugobruni (danes Tekstilindus) na Gorenji Savi, je bilo sploh prvo v Kranju odkrito staroslovansko najdišče. —
3. Za zgodovino izkopavanja »v Lajhu« cf. V. Stare, o. c., 7 ss. Staretova ne omenja ročnega mlina, ki naj bi bil »v Lajhu« izkopan jeseni 1935 in shranjen v mestni hiši